

Wspólnota rodzinna w służbie wychowania

The Family Community in the Service of Education

Abstract

The modern family has been beset by many profound changes, but is still recognised as the first setting for education. This diagnosis has provoked the author to present a few aspects connected with pedagogy of the family. Firstly, the right of the family to give education is essential, since it is connected with the transmission of human life; it is original and primary (with regard to the educational role of other institutions) on account of the uniqueness of the loving relationship between parents and children. Secondly, the family is a community of persons: of husband and wife, of parents and children, of relatives. The inner principle of this community, its strength and its final goal, is love. Without love the family is not a community of persons. It cannot live, grow nor perfect itself and cannot undertake the appropriate pedagogical tasks. The love between husband and wife and between members of the family puts the family in the forefront of the process of human development and education. The educational exchange between parents and children is a bilateral process, in which each gives and receives. In addition to these characteristics, it cannot be forgotten that the upbringing a child starts from the conception, so the prenatal months and the first months of postnatal life are very important for a child's development. Therefore, family pedagogical activity based on the respect of human dignity and strong family relationships is a precious gift offered by parents to children.

Keywords:

family community; family relationships; love; education.

Abstrakt:

Współczesna rodzina mimo naznaczenia wieloma głębokimi przemianami, nadal jest uznawana za pierwsze miejsce wychowania. Niniejsza diagnoza spowodowała autorkę niniejszego artykułu do zaprezentowania kilku aspektów pedagogiki rodziny. Po pierwsze, niezbędne jest zachowanie prawa rodziny do wychowania, gdyż jest ono związane z przekazywaniem życia ludzkiego; jest oryginalne i podstawowe (w stosunku do zadań wychowawczych innych instytucji) z racji wyjątkowości stosunku miłości łączącej rodziców i dzieci. Po drugie, rodzina jest wspólnotą osób: męża i żony, rodziców, dzieci i najbliższych krewnych. Wewnętrzną zasadą tej wspólnoty, jej siły i ostatecznego celu, jest miłość. Bez niej rodzina nie jest wspólnotą, to znaczy nie może żyć, rozwijać się i doskonalić, ani podejmować odpowiednich zadań pedagogicznych. Miłość łącząca męża i żonę oraz członków rodziny sytuuje rodzinę jako pierwszą instytucję w procesie rozwoju i wychowania człowieka. Wymiana wychowawcza między rodzicami i dziećmi jest procesem dwustronnym, w którym każdy daje i otrzymuje. Poza wskazanymi wcześniej zagadnieniami pedagogiki rodziny nie można zapominać, że wychowanie dziecka zaczyna się już od poczęcia, zatem miesiące prenatalne i pierwsze miesiące życia poporodowego są niezwykle ważne dla rozwoju człowieka. Dlatego rodzinna działalność pedagogiczna oparta na poszanowaniu godności osoby oraz silnych więziach rodzinnych jest cennym darem ofiarowanym dzieciom przez rodziców.

Słowa kluczowe:

wspólnota rodzinna; relacje rodzinne; miłość; wychowanie.

Rodzina pozostaje zarówno środowiskiem wychowawczym, wspólnotą, jak i instytucją wychowawczą. Posiada swoją wewnętrzną strukturę, funkcje, cel i sens istnienia, a także pozostaje w relacji ze światem zewnętrznym. Współczesna rodzina ulega wielu głębokim przeobrażeniom. Jednak mimo różnorodnych przemian, posiada swoją wartość i znaczenie w dziele rozwoju i wychowania człowieka. W niej bowiem człowiek wzrasta, uczy się, nabywa nowe umiejętności i kompetencje, formuje swoją dojrzałość osobową i religijną. Człowiek ukazany przez różne dyscypliny naukowe jako jednostka biologiczna, psychiczna, społeczna, duchowa, religijna pozostaje także jednostką rodzinną, co nie wynika wyłącznie z przynależności człowieka do społeczności, ale jest nową jakością, wyrażającą fakt, iż człowiek przychodzi na świat, żyje i niejednokrotnie odchodzi z niego, pozostając w relacjach rodzinnych. Rodzinność nie oznacza wyłącznie

powiązania z rodziną pochodzenia czy założoną rodziną, ale również wszystko, co dotyczy więzi krwi i związków rzeczywistych, upragnionych, mających potwierdzenie w obecności, miłości, macierzyństwie, ojcostwie, relacjach rodzeństwa, dziadków, kuzynów oraz wszelkich więzi z bliskimi osobami. Uznając rodzinność człowieka, należy stwierdzić, iż rodzina jest nie tylko wspólnotą życia i miłości, ale również dynamiczną wspólnotą pedagogiczną, edukacyjną, socjalizacyjną. Rodzina jako wspólnota miłości, życia i wychowania posiada swój dynamizm: powstaje, zmienia się, zanika, słabnie, umacnia, podlega procesom transformacji, jednak w każdej swej postaci wpływa na formowanie się osoby (Kawula, Brągiel, Janke 2007, 8–29; Homplewicz 2000, 14–15; Wilk, Bieleń 2006, 423–427; Stala 2012, 41–59; Mroczkowski 2014, 23–41).

Rodzina pozostaje pierwszą, niepowtarzalną, powszechną i najważniejszą drogą rozwoju i wychowania człowieka. Jej prawidłowe funkcjonowanie umacnia jego rozwój oraz wychowanie, natomiast jej brak, patologia czy dysfunkcjonalność odbierają lub osłabiają szansę na pełny rozwój osoby (*Gratissimum sane* nr 2). Wydaje się, iż z powodu szczególnego, fundamentalnego znaczenia rodziny w procesie rozwoju i wychowania człowieka, niezbędne jest przypominanie o jej pierwszeństwie pedagogicznym, nie tylko w sensie chronologicznym, ale także aksjologicznym. Dlatego w niniejszym artykule zostanie najpierw przedstawiona rodzina jako pierwsze, naturalne środowisko wychowania dziecka, następnie zostanie ukazana jej wartość jako wspólnoty miłości i wychowania. Natomiast w ostatniej części zostanie ukazany początek działań wychowawczych rodziny w odniesieniu do dziecka pozostającego w łonie matki.

1. Pierwszeństwo rodziny w procesie rozwoju i wychowania człowieka

Każda rodzina, jako wspólnota, jest zbudowana na małżeństwie, które będąc głęboką jednością życia wyrastającą z dopełniania się mężczyzny i kobiety tworzących nierozzerwalny, dobrowolnie zawarty, publicznie wyrażony związek małżeński, jest otwarta na przekazywanie życia i przyjęcie potomstwa (Bołoz 1998; Mariański 2003; Muszyński, Sikora 2008; Stala 2004; Stala 2008). Dzieje się tak przede wszystkim dzięki temu, że to właśnie matka i ojciec, którzy przekazali życie swojemu dziecku, przyjęli je, zaakceptowali i ukochali, są także odpowiedzialni za jego wychowanie. Przebywając z nim każdego dnia, odkrywają, kim ono jest, poznają jego jedyność i wyjątkowość (Papieska Rada ds. Rodziny 1996, nr 7). W rodzinie, dzięki niemożliwym do odtworzenia w warunkach innego środowiska życia czy jakiegokolwiek innej instytucji, więzom łączącym członków rodziny, niezbędnym dla zachowania zdrowia fizycznego, psychicznego oraz duchowego

może rozwijać się człowiek (Doboszyńska 2007, 269–270). Żadna inna z istniejących więzi społecznych nie posiada bowiem, już ze swojej natury, tak podstawowych i tak mocnych fundamentów, jak rodzina oparta na więzach krwi, więzi psychicznej i duchowej. Specyficzny tylko dla rodziny, bo posiadający naturalny charakter wspólnotowy, jest jedyny w swoim rodzaju i nie może być zamieniony czy zastąpiony innym. Mocna swoją wewnętrzną siłą wspólnota rodzinna może przetrwać i przewyciężyć niezwykle dużo, choć z powodu silnie oddziałujących czynników zewnętrznych ulega niekiedy osłabieniu, a nawet całkowitemu zniszczeniu (Wojtyła 1975, 30–31).

Każdy człowiek ma być w rodzinie przyjmowany jako podmiot miłości. Rodzina opiera się przecież całkowicie na miłości i z niej wyrasta, gdyż miłość to jej największa moc, wewnętrzna zasada, bez której nie może ona wzrastać i doskonalić się (*Redemptor hominis* nr 10; *Familiaris consortio* nr 18; *Gratissimum sane* nr 7–8; Bajda 1990, 12–23; Bajda 2006, 56–57; Wielgus 2001, 15). Miłość, której człowiek doświadcza w rodzinie, zakłada jednak akceptację osoby, wraz ze wszystkimi jej zdolnościami i słabościami. Miłość, w najgłębszym sensie, pozwala człowiekowi dostrzec drugą osobę i jej dobro, współtowarzyszyć jej i uczestniczyć w budowaniu wspólnego dobra. Poprzez akt miłości, człowiek odkrywa osobę, która dotąd nie była wyróżniona w świecie innych osób, jako jedyną, niepowtarzalną, wyjątkową i cenną (*Familiaris consortio* nr 22).

Człowiek jest istotą rodzinną (*homo familiaris*), która realizuje swoje życie w kontekście potrójnego odniesienia do rodziny: najpierw rodzi się w niej, w sensie narodzin biologicznych (w rodzinie pochodzenia otrzymał życie), następnie rodzi się do życia psychicznego, duchowego, w pełni ludzkiego zgodnego z jego godnością, by później w rodzinie, którą tworzy (tzw. rodzinie prokreacji) realizować swoje życie, nadawać sens i wartość. Nawet osoby, które nie zakładają rodziny, pozostając w bliskich relacjach ze swoim rodzeństwem, wchodzą w nowe relacje rodzinne w zakładanych przez nich rodzinach. W podanych trzech obszarach odniesień znajdują się różnorodne możliwości stawania się w pełni człowiekiem (nie tylko w sensie biologicznym i psychicznym, ale także społecznym, duchowym i rodzinnym) od poczęcia i urodzenia się godnego człowieka po jego pełną formację do dojrzałości osobowej i religijnej (Kawula, Brągiel, Janke 2007, 8–29; Homplewicz 2000, 14–15; Wilk, Bieleń 2006, 423–427; Stala, Osewska 2009; Stala 2010).

Rodzina była i pozostaje nadal – mimo przeżywanych trudności i silnych wpływów czynników zewnętrznych (Sołtysiak 2005, 116; Cudak 2001, 209; Kocik 2006; Kocik 2002) – pierwszym i najlepszym dla człowieka środowiskiem życia, które jest zgodne z jego potrzebami. Zarówno noworodek, kilkuletnie dziecko, jak i młody człowiek potrzebuje nie tylko pokarmu, napoju, ciepła, snu, miejsca

do odpoczynku, ale również obecności osób znaczących, poczucia bezpieczeństwa, troski, miłości, szacunku, co może być w pełni zaspokojone we wspólnocie rodzinnej. Potrzeby fizyczne, ale jeszcze mocniej potrzeby psychiczne warunkują zdrowie psychiczne osoby oraz jej rozwój. Wśród osób najbliższych (rodziców, dziadków, rodzeństwa, kuzynów) przyjmujących i akceptujących dziecko takie, jakie ono jest, odkrywa ono swoją wartość, czuje się otoczone miłością, potrzebne, cenne, ważne. W środowisku rodzinnym rozpoczyna się i kontynuuje rozwój dziecka we wszystkich wymiarach, a początki życia w znacznym stopniu decydują o jego przyszłości. Rodzice i całe środowisko rodzinne wpływa na dziecko, które pozostaje podatne na jego wpływy. W ten sposób dziecko zostaje wyposażone w „posąg psychiczny i duchowy”. Jakość środowiska rodzinnego wpływa na wartość tego posagu, który może być cennym darem lub obciążeniem utrudniającym przyszłe życie (Wilk, Bieleń 2006, 424–427).

Rodzina nie jest środowiskiem eksperymentów wychowawczych, a zwłaszcza niszczących uznaną przez nią aksjologię, tradycję i kulturę. Nie może również poddać się zewnętrznym wpływom osłabiającym podejmowany przez nią proces wychowania, ale winna pozostawać wierna swoim podstawowym celom – troski, opieki, otoczenia miłością, ale i stałej formacji człowieka. Dlatego winna podejmować wychowanie wyływające z natury osoby ludzkiej i zgodne z jej procesami rozwojowymi obejmujące wszystkie wymiary i aspekty wychowania. Wychowanie integralne podejmowane przez członków rodziny musi wskazywać hierarchię wartości, kształtować odpowiedzialność, sumienność, szlachetność, respektować godność każdej osoby ludzkiej, skłaniać do podejmowania wyrzeczeń i mądrej miłości siebie samego, bliźniego i Boga, inaczej doprowadzi do klęski pedagogicznej (Majdański 1979; Wilk 1999, 563–577; Misiaszek 2014). Różne dyscypliny naukowe podejmują odmienne aspekty życia rodzinnego i wspólnoty rodzinnej, przy czym pedagogika rodziny jest zainteresowana przede wszystkim wychowaniem podejmowanym w rodzinie (Wilk, Bieleń 2006, 424–425). Od samego początku, od poczęcia i rozwoju w łonie matki, człowiek potrzebuje troski i opieki rodziców. Trzeba pamiętać, iż rodzicielstwo nie rozpoczyna się z chwilą narodzin fizycznych dziecka czy od jego poczęcia, ale – w sensie zamysłu wychowawczego – jeszcze wcześniej, bo już od pragnienia, myśli, oczekiwania żony i męża na dziecko. W tym znaczeniu przygotowanie, a szczególnie wychowanie prorodzinne przyszłej matki i ojca rozpoczyna się o jedno pokolenie wcześniej i staje się kontynuacją zamysłu wychowawczego poprzednich pokoleń (Grzywak-Kaczyńska 2003, 363–375; Wilk 1996, 59–94).

2. Rodzina jako wspólnota miłości i wychowania

Rodzina jako wspólnota nie jest tylko dziełem umowy społecznej, ale jej tworzenie opiera się o fundament natury ludzkiej. Jako wspólnota osób wymaga ona od swych członków, przede wszystkim rodziców lub opiekunów, integralnego podejmowania działań na rzecz miłości i wychowania. Rodzina jako podstawowa wspólnota jest dla wszystkich jej członków źródłem miłości, ponieważ uspołecznienia ich dążenia, dzięki czemu mogą podejmować działania na rzecz dobra, szczęścia i umocnienia całej rodziny, a nie wyłącznie dobra indywidualnego (Adamski 1982). „Wewnętrzną zasadą, trwałą mocą i celem ostatecznym tego zadania jest miłość: tak jak bez miłości rodzina nie jest wspólnotą osób, tak samo bez miłości nie może ona żyć, wzrastać i doskonalić się jako wspólnota osób” (*Familiaris consortio* nr 18). Jako wspólnota zbudowana na fundamencie miłości, bezinteresowności, szacunku, życzliwości prowadzi dziecko do dojrzałości osobowej, społecznej i aksjologicznej przez odkrywanie danej wartości oraz sposobów jej obecności, jej przeżywanie angażujące emocje i uczucia – aż do przeżywania rozumiejącego. Przyczynia się do stopniowego przyjmowania aż po w miarę trwałe uwewnętrznienie wartości, oparte na świadomym wyborze, doświadczeniu oraz praktycznym wprowadzaniu w życie. Najściślejsze zespolenie osób i działań we wspólnocie rodzinnej budzi poczucie przynależności, bezpieczeństwa oraz doświadczenie jedności. Natomiast jeśli w rodzinie brakuje miłości, szacunku, bezpieczeństwa i zaufania, wówczas w całej wspólnocie rodzinnej oraz poszczególnych osobach rodzi się poczucie zagrożenia, strach, lęk, a niekiedy nawet ujawnia się przemoc fizyczna i psychiczna wobec słabszych członków rodziny, szczególnie dzieci i osób starszych. Wówczas wspólnota miłości zamienia się w teren walki i nadużyć, samo zaś dziecko uczy się ostrożności, braku zaufania, a nawet wrogości wobec dorosłych (Ryś 2006, 331–340).

Rodzina tworzy swój własny, oryginalny świat, który określa jej zwartość, formuje uczucia i działania, kształtuje osobiste dążenia członków rodziny oraz wyobrażenia o sobie i innych (Rembowski 1972, 15). Każda rodzina wytwarza swój model uczuć, motywów, wyobrażeń, zainteresowań i wzajemnego zrozumienia (Ryś 1992). Związki uczuciowe małżonków i proces wyrównywania różnic osobowościowych prowadzą do budowania psychologicznej tożsamości każdej rodziny, jej jedności uczuć, myśli i działań. Rodzina wytwarza swoją indywidualną i niepowtarzalną organizację i układ stosunków rodzinnych. Układ ten wyznaczają czynne w rodzinie i na zewnątrz siły wspierające scalanie i harmonię wspólnoty rodzinnej albo siły zagrażające jedności, które mogą spowodować jej rozpad (Ryś 2006, 332–333).

Dynamika oddziaływań rodzinnych wynika z jej zróżnicowanych odniesień, działań oraz postaw wpływających na formowanie osobowości dziecka, zaspokajanie jego potrzeb, budowanie systemu wartości. Badania nad rodziną wykazują, iż współczesna rodzina, w zestawieniu z rodziną pół wieku wcześniej, tworzy swoje więzi, bardziej opierając się o miłość niż finanse, zależności rodzinne lub kontrolę społeczną i religijną. Małżonkowie podkreślają znaczenie wzajemnej miłości, poczucia szczęścia i jedności płynące ze wspólnoty osób oraz oddziaływania więzi (Ryś 1992).

Rodzina, jako system działający w określonym kontekście społecznym, podlega ciągłym przemianom, co powoduje zmiany jej struktury, funkcji i wypracowywanie nowych interakcji, pozwalających na zachowanie jej stabilności oraz podejmowanie ról rodzinnych. Pojawienie się noworodka zmienia cały dotychczasowy system i wprowadza nową dynamikę zachowań rodziców. Natomiast dziecko zachowuje się adekwatnie do postaw matki i ojca, które zmieniają się w reakcji na dziecko. Rozwój dziecka skłania rodziców lub opiekunów do podejmowania zróżnicowanych form opieki i metod wychowawczych. Trzeba jednak pamiętać, iż każdy proces wychowywania pozostaje procesem dwustronnym, nie tylko bowiem rodzice, opiekunowie, dziadkowie oddziałują na dziecko w sposób intencjonalny, ale także dziecko swoim zachowaniem wpływa na formowanie się postaw rodziców. Prawidłowo przebiegające oddziaływania wychowawcze przyczyniają się do jedności rodzinnej, natomiast nieprawidłowe, zubożone, okaleczone postawy rodziców wpływają na osłabienie więzi uczuciowej. Szczególnie znaczący jest brak lub osłabienie więzi uczuciowej między matką i ojcem, gdyż niszczy całą strukturę rodziny, jej jedność i spójność, pozostałe relacje rodzinne, a w konsekwencji osłabia rozwój osobowości dziecka (Ryś 2006, 332–336). Dla prawidłowego rozwoju i wychowania dziecka potrzebne są więzi między matką i ojcem oraz między rodzicami i dziećmi, które dają dziecku oparcie, poczucie bezpieczeństwa i „pomocny kontakt” (Rogers 1987), wówczas bowiem – zarówno dziecko, jak i rodzice – rozwijają się, ubogacają relacje, stają się coraz dojrzalszymi osobami. Fundamentem wychowania w rodzinie jest stabilność wzajemnych relacji między matką i ojcem, ich miłość, odpowiedzialność oraz system wartości (Ryś 2006, 333–336).

Rodzina pozostaje wspólnotą wychowania zarówno intencjonalnego, planowanego, zamierzonego przez rodziców, jak również wychowania naturalnego dokonującego się w trakcie realizacji zróżnicowanych czynności życiowych. Codzienne sytuacje rodzinne oraz działania członków rodziny związane z higieną, troską o zdrowie, odżywianiem, pielęgnacją, porządkowaniem otoczenia, pracą, organizacją czasu wolnego i wypoczynku przyczyniają się nie tylko do nabywania przez dziecko konkretnych umiejętności, ale stanowią proces wychowawczy, cho-

cięż intencjonalnie działanie mogło mieć inny cel życiowy. Wychowanie niezamierzone jest ściśle powiązane z refleksyjnym, intencjonalnym i planowym jako jedna, nierozdzielna działalność wychowawcza. We wspólnocie rodzinnej obydwaj rodzaje wychowania zawsze dopełniają się wzajemnie, przy czym wydaje się, iż w rodzinie można wskazać na dominację wychowania nieplanowanego nad refleksyjnym, planowanym i celowym (Kawula, Brągiel, Janke 2007, 26–28).

Wychowanie podejmowane we wspólnocie rodzinnej skłania rodziców lub opiekunów do przyjęcia celów i założeń, które nie zawsze są jasno deklарowane, ale funkcjonują w rodzinie na podstawie przyjętych przez dorosłych hierarchię wartości, filozofię życia, tradycję czy religię. Do najbardziej podstawowych kwestii, które sprzyjają prawidłowemu rozwojowi człowieka, należą następujące założenia: dziecko od początku swego istnienia jest osobą, a nie elementem rodziny, produktem czy zminimalizowanym dorosłym. Jako osoba posiada swoją godność i jest celem samym w sobie, nigdy nie może być traktowane jako środek do realizacji innych celów, np. aspiracji rodziców. Osoba ma swoje potrzeby, pragnienia i oczekiwania, a jednocześnie spotyka się we wspólnocie rodzinnej z innymi osobami. Osoba jest całością samą w sobie, nie zaś tylko częścią większej całości. Dziecko jest osobą wymagającą ciągłego przekraczania siebie i kierowania ku wartościom. Celem osoby staje się coraz bardziej świadome realizowanie siebie (Wojtyła 1994). Przyjęcie przez rodziców lub opiekunów (bardziej lub mniej świadome) prawdy o dziecku jako osobie, o jego absolutnej wartości, godności, niepowtarzalności, ale również sposobach dążenia do pełnego rozwoju, stawiania się osobowo dobrym i realizowania swojego osobowego potencjału pozwala wspólnocie rodzinnej na podjęcie wychowania ukierunkowanego na osobę, które pomaga zarówno dziecku, jak i wszystkim osobom w rodzinie poznać i realizować drogi osobowego rozwoju, motywować i umacniać w procesie wychowania, ukierunkowywać na wartości sprzyjające realizacji potencjalności osoby i całej rodziny (Bagrowicz 2003, 205–212).

Postawy wychowawcze rodziców, dziadków, opiekunów winny być budowane na fundamencie miłości, szacunku, uznania odrębności, wolności oraz tożsamości dziecka, stąd tak ważne jest podejmowanie odpowiedzialnych decyzji osobowych (Gordon 1991; Ryś 2006, 337–340). Od momentu poczęcia dziecko należy do systemu rodzinnego i wchodzi w relacje ze wszystkimi jej członkami. Wspólnota rodzinna stanowi układ odniesień niezbędnych do jego rozwoju. Rodzice, którzy rozpoznają obecność dziecka, świadomie wchodzi w relację z nim i uczestniczą w jego rozwoju. Dzięki dziecku w rodzinie powstają nowe relacje nasycone więzią emocjonalną. System sprzężeń zwrotnych obejmujących całą rodzinę jest rzeczywistością relacyjną i dynamiczną. Wzajemna percepcja, komunikacja postawy, nastawienia – zmieniają się w czasie wraz z kolejnymi fazami rozwoju rodziny.

3. Troska, opieka i wychowanie dziecka od poczęcia

Współczesne badania medyczne i psychologiczne przypominają, iż życie człowieka od poczęcia, przez okres prenatalny, perinatalny oraz następne etapy życia postnatalnego jest całością. Już od poczęcia bowiem zaczyna się nie tylko biologiczny i psychiczny, ale również społeczny oraz duchowy rozwój człowieka (ujęcie holistyczne). W istocie ludzkiej wszystkie fizyczne, psychiczne i społeczne aspekty jej życia są od poczęcia integralnie związane ze sobą. Dziecko w łonie matki stopniowo odbiera bodźce docierające ze wszystkich zmysłów, reaguje na nie, zapamiętuje i rozpoznaje, uczy się, przeżywa proste emocje, komunikuje swoje potrzeby, wchodzi w interakcje z rodzicami i najbliższymi (Kornas-Biela 2002, 5–40; Kornas-Biela 2004, 15–46). Najpierw z matką, która jest jego żywicielką i opiekunką w każdym wymiarze, z jej ciałem, umysłem, psychiką i duchowością, co dokonuje się na różnych poziomach i jest zapisywane w „pamięci”, jako prawzory, wdrukowania (jest to m.in. tzw. pamięć komórkowa) (Kornas-Biela 2006, 511–512), a później z innymi bliskimi osobami. Od początku, to znaczy od chwili poczęcia, dziecko do swego pełnego rozwoju potrzebuje relacji z innymi osobami, zwłaszcza z osobami znaczącymi emocjonalnie, gdyż dzięki nim i poprzez nich rozpoznaje, zaspokaja i rozwija swoje potrzeby emocjonalne, społeczne, duchowe. Przez cały okres rozwoju prenatalnego dziecka trwa jego dynamiczna komunikacja z matką (zarówno na poziomie psychiczno-emocjonalnym, jak i biochemiczno-endokrynologicznym). Natomiast poprzez pośrednictwo matki dziecko wchodzi w kontakt z całą wspólnotą rodzinną, szczególnie z najbliższymi członkami rodziny, ojcem, dziadkami, rodzeństwem oraz innymi osobami znaczącymi (Kornas-Biela 2002, 225–252).

Łono matki nie jest tylko organem jej ciała (a tym bardziej tylko jej własnością), lecz stanowi pierwsze środowisko rozwoju człowieka, uzależnione od wielu czynników takich jak: optymizm życiowy matki, jej cechy temperamentu i charakteru, dojrzałość psychiczna i religijna, jej system wartości, przyjmowany przez nią sens życia i odpowiedzialne podejście do podejmowanych zadań, sposoby radzenia sobie z trudnościami, obraz własnej osoby i poczucie wartości jako matki, akceptacja siebie i dziecka, jej stosunek do macierzyństwa i ojca dziecka, jej zdrowie i nastroje. Niektóre przeżycia matki mają swoje bezpośrednie źródło w relacji z ojcem dziecka, jego dziadkami i innymi osobami znaczącymi. Łono matki ma znaczenie nie tylko w sensie fizycznym, ale także społecznym, pedagogicznym i religijnym. Jakość nie tylko łona, ale i życia matki wpływa na rozwój i wychowanie dziecka. W tym znaczeniu troska o matkę nabiera ogromnej wagi w procesie rozwoju i wychowania dziecka. W niej bowiem konstrytuuje się zarówno zdrowie psychofizyczne człowieka, ale także inicjowane są fundamenty rozwoju

społecznego, rodzinnego, duchowego, jak i religijnego. Prawidłowy lub wadliwy przebieg rozwoju osoby w okresie prenatalnym wpływa na jej przyszłość. Budowa, rozwój ciała i zdrowie dziecka, sprawne funkcjonowanie wszystkich organów są w dużym stopniu zależne od zdrowia rodziców, natomiast ich miłość, szacunek, troska o siebie, wzajemne relacje tworzą atmosferę sprzyjającą rozwojowi jednostki ludzkiej. W pierwszych miesiącach życia płodowego organizm dziecka jest niezwykle wrażliwy na wszelkie nieprawidłowości funkcjonowania układu podtrzymującego jego życie, ale także negatywną atmosferę emocjonalną. Emocjonalne odrzucenie dziecka przez rodziców, lęki, obawy, niepokój i wszelkie czynniki stresogenne wpływające na matkę oddziałują również na dziecko, stąd zwraca się szczególną uwagę na wszystkie czynniki, które niszczą lub zaburzają jego pierwsze środowisko rozwoju (Kornas-Biela 2006, 512–513).

Zdaniem psychologów i pedagogów wszelkie doświadczenia przed, w trakcie i po urodzeniu dziecka wpływają nie tylko na rozwój fizyczny, ale także psychiczny (późniejsze zachowania, kształtowanie się wzorców poznawania, przeżywania i reagowania) oraz duchowy (doświadczenie przyjęcia lub odrzucenia, budowanie zaufania, formowanie obrazu Boga). Uznając znaczenie pierwszych doznań, przeżyć i doświadczeń w życiu osoby, niezbędne jest zatroszczenie się o zapewnienie warunków sprzyjających, wspierających i optymalizujących rozwój jego potencjalności. Zarówno lekarze, psychologowie, pedagodzy, jak i sami rodzice dostrzegają wartość zarówno miłości rodziców do dziecka, jak i relacji łączącej żonę oraz męża, od poczęcia, od pierwszej pozytywnej więzi z prenatalnym i nowonarodzonym dzieckiem wyrażanej przez zróżnicowane formy macierzyńskiej oraz ojcowskiej opieki, troski i komunikacji (Kornas-Biela 1997, 86–99). Duże znaczenie mają odniesienia skierowane do dziecka w jego życiu w łonie matki, jak i pierwsze chwile, dni, miesiące po urodzeniu, szczególnie umożliwienie noworodkowi kontaktu z matką i dotyku jej ciała, otulenie, zapewnienie ciepła fizycznego i emocjonalnego, głaski fizyczne i psychiczne oraz pierwsze zabawy tworzą fundamenty miłości i wychowania. Poprzez dotyk i akceptację członków rodziny dziecko przeżywa wartość swojego ciała, samego siebie i stopniowo uczy się zaufania dorosłym, miłości oraz akceptacji. W ten sposób powstają prawzory jego przyszłych relacji emocjonalnych oraz postaw wobec innych ludzi. Opisane przeżycia to szczególna szkoła miłości, zatem od początku dziecko uczestniczy w procesie wychowania do bezinteresownej miłości. Niemowlę przez stopniowe odkrywanie swojej odrębności i formowanie relacji z matką buduje fundamenty do określenia swojej tożsamości oraz identyfikacji płciowej (Obuchowska 2004, 183).

Z powodu mocnej i wszechstronnej zależności dziecka od matki w tym okresie, wszystko, co sprzyja zdrowiu i samopoczuciu matki (np. żywność, bezpieczne

środowisko, miłość najbliższych) ma dobry wpływ na dziecko (Kornas-Biela 2006, 514). Pośrednim czynnikiem podnoszącym jakość życia dziecka przed i po urodzeniu jest opieka, którą otrzymuje matka i ojciec ze strony poszerzonej rodziny i osób znaczących. Medyczna, społeczna, edukacyjna i duchowa troska o rodziców przenosi się na noworodka. Najwcześniejszy etap życia człowieka daje unikalną możliwość działań psychologicznych, pedagogicznych i religijnych (Wilk 1987; Osewska 1997; Osewska, Stala 2003; Stala 2001, 199–210), ale zarazem ich brak determinuje dalszy rozwój i wychowanie (Bołoz 1998, 96). Matka daje całą siebie, swoje ciało, czułość, troskliwość, akceptację i poczucie bezpieczeństwa. Natomiast ojciec wnosi do procesu rozwoju i wychowania dziecka prócz swojego autorytetu następujące wartości: wzmacnianie uczuciowe matki, wprowadzenie dziecka w rzeczywistość zewnętrzną, tworzenie poczucia sprawiedliwości, ładu i dyscypliny, wychowanie ku wartościom, budowanie wzoru męskości (Wilk, Bielen 2006, 87–88). Miłość i odpowiedzialność rodziców za dziecko wyrażona na wiele sposobów: w trosce, opiece i wychowaniu rozpoczyna rozwój człowieka. Jeśli jej zabraknie i nie będzie tzw. czynnika wyrównującego (np. innej osoby znaczącej lub rodziny zastępczej) to człowieczeństwo może pozostać nadal w zarodku i nie rozwinąć się, gdyż wychowanie jest „obdarzaniem człowieczeństwem” (*Gratissimum sane* nr 16). Człowiek potrzebuje procesu wychowawczego, by rozwinąć swoją potencjalność, by stać się „osobowością”. Każde spotkanie we wspólnocie rodzinnej winno szanować podmiotowość osoby, jej transcendencję oraz samorealizację. W ten sposób udział we wspólnocie rodzinnej, otwarcie i przygotowanie dziecka do „bycia bliźnim”, to archetyp i podstawa wszelkich rodzajów relacji międzyludzkich (*Familiaris consortio* nr 15; Mastalski 2002, 197–204; Stala 2005, 375).

Relacja wychowawcza między rodzicami i dzieckiem zmienia się wraz z jego rozwojem, im młodsze dziecko, tym większy wpływ dorosłych. Stopniowo dziecko uczestniczy w nowych systemach wychowawczych (żłobek, przedszkole, szkoła, grupa rówieśnicza), co prowadzi do coraz większego zaangażowania dziecka w proces wychowawczy i powstawania symetrii w stosunku wychowawczym między rodzicami lub opiekunami a dzieckiem (Kawula, Brągiel, Janke 2007, 60–63).

***

Rodzina – jako naturalna wspólnota – posiada ogromne znaczenie w procesie wychowania człowieka. Wśród wielu czynników, które mają wpływ na wychowanie, istotną rolę odgrywa już sam charakter wspólnoty rodzinnej, która pozostaje wspólnotą osób posiadającą swoje powołanie do zrodzenia i wychowania człowieka. Osoba odnajduje swoje własne „ja” i „ja” drugiego człowieka, kiedy

odkrywa siebie samą i drugą osobę jako kogoś cennego, godnego przyjęcia, akceptacji i miłości. W rodzinie tworzy się cały zespół międzyosobowych odniesień: oblubieńczość, ojcostwo/macierzyństwo, synostwo, braterstwo, poprzez które noworodek wchodzi w kontakt z rodzicami, najbliższymi, a stopniowo z większą społecznością. Dziecko od poczęcia jest człowiekiem i z tytułu swego człowieczeństwa ma prawo nie tylko do życia, ale i do wychowania, które jest naturalną konsekwencją zrodzenia.

Bibliografia

- ADAMSKI F., *Socjologia małżeństwa i rodziny*, Państwowe Wydawnictwa Naukowe, Warszawa 1982.
- BAGROWICZ J., *Godność osoby fundamentem wychowania*, w: F. ADAMSKI (red.), *Wychowanie personalistyczne. Wybór tekstów*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2005, 179–212.
- BAJDA J., *Etos rodziny fundamentem społeczeństwa*, „Z pomocą rodzinie” 1990, 5, 12–23.
- BAJDA J., *Teologia rodziny. Istotne zarysy problemu*, w: J. STALA, E. OSEWSKA (red.), *Rodzina – bezcenny dar i zadanie*, Polwen Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne, Radom 2006, 44–94.
- BOŁOZ W., *Promocja osoby w rodzinie*, Wydawnictwa Akademii Teologii Katolickiej, Warszawa 1998.
- CUDAK H. (red.), *Socjalizacja i wychowanie we współczesnych rodzinach polskich*, Naukowe Wydawnictwo Piotrkowskie przy Filii Akademii Świętokrzyskiej, Piotrków Trybunalski 2001.
- DOBOSZYŃSKA A., *Zagrożenia zdrowia i życia rodziny*, w: M. RYŚ, M. JANKOWSKA, T. CWALINA (red.), *W trosce o rodzinę. W poszukiwaniu prawdy, dobra i piękna*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa 2007, 263–270.
- GORDON T., *Wychowanie bez porażek*, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 1991.
- GRZYWAK-KACZYŃSKA M., *Wychowanie do miłości – miłości trzeba się uczyć*, w: F. ADAMSKI (red.), *Wychowanie personalistyczne. Wybór tekstów*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2005, 363–375.
- HOMPLEWICZ J. (red.), *Pedagogika rodziny. Zarys wykładów na Podyplomowym Studium Prorodzinnym*, Instytut Teologiczno-Pastoralny, Rzeszów 2000.
- JAN PAWEŁ II, *Adhortacja apostołska „Familiaris consortio”*, w: S. MAŁYSIAK (red.), *Adhortacje Ojca Świętego Jana Pawła II*, Wydawnictwo św. Stanisława B.M., Kraków 1996, s. 87–208.

- JAN PAWEŁ II, *Encyklika „Redemptor hominis”*, w: *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, TUM Wydawnictwo Wrocławskiej Księgarni Archidiecezjalnej, Wrocław 1986, 5–76.
- JAN PAWEŁ II, *List do Rodzin „Gratissimum sane”*, w: *Listy pasterskie Ojca Świętego Jana Pawła II*, Wydawnictwo Znak, Kraków 1997, 247–327.
- KAWULA S., BRĄGIEL J., JANKE A., *Pedagogika rodziny. Obszary i panorama problematyki*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2007.
- KOCIK L., *Rodzina w obliczu wartości i wzorów życia ponowoczesnego świata*, Krakowskie Towarzystwo Edukacyjne – Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 2006.
- KOCIK L., *Wzory małżeństwa i rodziny. Od tradycyjnej jednorodności do współczesnych skrajności*, Krakowskie Towarzystwo Edukacyjne, Kraków 2002.
- KORNAS-BIELA D., *Dziecko prenatalne jako przedmiot zainteresowań psychologicznych organizacji i stowarzyszeń naukowych*, w: D. KORNAS-BIELA (red.), *Oblicza dzieciństwa*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2001, 225–252.
- KORNAS-BIELA D., *Okres prenatalny*, w: B. HARWAS-NAPIERAŁA, J. TREMPAŁA (red.), *Psychologia rozwoju człowieka*, t. 2, Wydawnictwo naukowe PWN, Warszawa 2004, 15–46.
- KORNAS-BIELA D., *Psychogenne uwarunkowania rozwoju człowieka w okresie prenatalnym a dziecięce porażenie mózgowie*, w: H. MIERZEJEWSKA, M. PRZYBYSZ-PIWKOWA (red.), *Mózgowe porażenie dziecięce. Problemy mowy*, Wydawnictwo DiG, Warszawa 1997, 86–99.
- KORNAS-BIELA D., *Wokół początku życia ludzkiego*, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 2002, 5–40.
- KORNAS-BIELA D., *Rodzina w procesie prokreacji*, w: J. STALA, E. OSEWSKA (red.), *Rodzina – bezcenny dar i zadanie*, Polwen Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne, Radom 2006, 481–539.
- MAJDAŃSKI K., *Wspólnota życia i miłości. Zarys teologii małżeństwa i rodziny*, Pallotinum, Poznań – Warszawa 1979.
- MARIAŃSKI J., *Między sekularyzacją i ewangelizacją. Wartości prorodzinne w świadomości młodzieży szkół średnich*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2003.
- MASTALSKI J., *Zarys teorii wychowania*, Wydawnictwo Naukowe PAT, Kraków 2002.
- MISIASZEK K., *Wiarygodność wychowawcy a nadzieja*, http://www.opoka.org.pl/biblioteka/T/TA/TAK/km_nadzieja.html (10.10.2014).
- MUSZYŃSKI W., SIKORA E. (red.), *Małżeństwo i rodzina w ponowoczesności. Szanse – zagrożenia – patologie*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2008.
- MROCZKOWSKI I., *Nauki o rodzinie wobec wyzwań współczesnej antropologii*, w: J. STALA, (red.), *Nauki o rodzinie w służbie rodziny*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie, Kraków 2014.

- OBUCHOWSKA I., *Adolescencja*, w: B. HARWAS-NAPIERAŁA, J. TREMPAŁA (red.), *Psychologia rozwoju człowieka*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004, 163–201.
- OSEWSKA E., *Rodzina środowiskiem katechetycznym*, Wydawnictwo ODN, Suwałki 1997.
- OSEWSKA E., STALA J., *W kierunku katechezy rodzinnej*, Wydawnictwo Jedność, Kielce 2003.
- PAPIESKA RADA DS. RODZINY, *Ludzka płciowość: prawda i znaczenie*, Wydawnictwo ATK, Łomianki 1996.
- REMBOWSKI J., *Więzi uczuciowe w rodzinie*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1972.
- ROGERS C., *Zasady podejścia skoncentrowanego na osobie*, „Colloquia Communia” 1987, 1–2.
- RYŚ M., *Psychologia rodziny. Zagadnienia wybrane*, w: J. STALA, E. OSEWSKA (red.), *Rodzina – bezcenny dar i zadanie*, Polwen Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne, Radom 2006, 328–377.
- RYŚ M., *Wpływ dzieciństwa na późniejsze życie w małżeństwie i rodzinie*, t. 1, Wydawnictwo Fundacji Akademii Teologii Katolickiej, Warszawa 1992.
- SĘKOWSKA Z., *Współzależność wychowania i rozwoju dziecka*, w: F. ADAMSKI (red.), *Wychowanie w rodzinie chrześcijańskiej*, Wydawnictwo WAM, Kraków 1984.
- SOŁTYSIAK T. (red.), *Zagrożenia w wychowaniu i socjalizacji młodzieży oraz możliwości ich przezwyciężania*, Wydawnictwo Akademii Bydgoskiej, Bydgoszcz 2005.
- STALA J., *Der Mensch als Person: Die bestimmende Grundlage für Johannes Paul II. in seinem Bild von der Familie*, „The Person and the Challenges” 2012, 2, 41–59.
- STALA J., *Familienkatechese in Polen um die Jahrhundertwende. Probleme und Herausforderungen*, Wydawnictwo Biblos, Tarnów 2008.
- STALA J., *Katecheza o małżeństwie i rodzinie w Polsce po Soborze Watykańskim II. Próba oceny*, Wydawnictwo Biblos, Tarnów 2004.
- STALA J., OSEWSKA E., *Anders erziehen in Polen. Der Erziehungs- und Bildungsbegriff im Kontext eines sich ständig verändernden Europas des XXI. Jahrhunderts*, Wydawnictwo Polihymnia, Tarnów 2009.
- STALA J., *Personalistyczny charakter życia i wychowania rodzinnego*, w: J. STALA, E. OSEWSKA (red.), *Dzisiejsze aspiracje katechezy rodzinnej. Problemy i wyzwania*, Wydawnictwo Jedność, Kielce 2005, 375–384.
- STALA J., *Rodzina naturalnym środowiskiem dla katechezy*, „Paedagogia Christiana” 2001, 7, 199–210.
- STALA J., *W kierunku integralnej edukacji religijnej w rodzinie. Próba refleksji nad nauczaniem Jana Pawła II w kontekście polskich uwarunkowań*, Wydawnictwo Polihymnia, Tarnów 2010.

- WIELGUS S., *Rodzina wobec współczesnych zagrożeń*, w: D. KORNAS-BIELA (red.), *Rodzina. Źródło życia i miłości*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2001, 15–30.
- WILK J., BIELEŃ R., *Pedagogika rodziny. Zagadnienia wybrane*, w: J. STALA, E. OSEWSKA (red.), *Rodzina. Bezcenny dar i zadanie*, Polwen Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne, Radom 2006, 423–480.
- WILK J., *Refleksja nad wartością rodziny*, w: R. KAMIŃSKI, S. KOZA, L. SKORUPA, K. ŚWIĘĆ (red.), *W służbie wartościom*, Wydawnictwo Jedność, Kielce 1999, 563–577.
- WILK J., *Wychowanie do miłości*, w: G. WITASZEK, R. PODPORA (red.), *Wychowanie do życia w rodzinie*, Lublin 1996, 59–94.
- WILK J., *Znaczenie pierwszych doświadczeń dla religijnego wychowania małego dziecka w rodzinie*, Wydawnictwo KUL, Lublin 1987.
- WOJTYŁA K., *Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne*, Wydawnictwo KUL, Lublin 1994.
- WOJTYŁA K., *Rodzicielstwo a communio personarum*, „Ateneum kapłańskie” 1975, 67, 17–31.